

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

MODERN APPROACHES TO THE PROBLEM OF SOCIAL AND MORAL EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN

В умовах сьогодення одним із провідних завдань дошкільної освіти є – формування основ моральної культури особистості дошкільника. Проблема морального виховання завжди була актуальною. Дитячий садок має брати активну участь у соціальному та моральному розвитку дитини. Проблеми виховання гуманності, любові до людей і всього навколишнього завжди були провідними в освітній роботі з дошкільниками.

Сучасні педагоги зазначають, що «соціалізація – це процес становлення особистості на основі навчання, виховання, засвоєння ідеалів, цінностей, норм та соціальних ролей. Внаслідок цього людина стає членом суспільства з конкретними соціально-політичними, соціально-економічними та культурними параметрами». У статті зроблено теоретичний аналіз необхідності формування у дітей дошкільного віку моральних норм поведінки як основи людської культури. Розкривається сутність таких понять соціально-моральне виховання, культура поведінки, навички, звички, культура спілкування. Основна увага зосереджується на теоретико-методичних засадах розвитку моральних якостей у дошкільників. Висвітлюються механізми соціально-морального становлення особистості, етапи та завдання соціально-морального виховання, необхідність врахування вікових особливостей дітей дошкільного віку в процесі формування потреби бути моральними людьми, культивування внутрішньоособистісної моральності. Акцентовано увагу на необхідності виокремлення проблем моральності в освітніх та соціальних заходах для повноцінного становлення особистості.

Пошук сенсу життя є однією з фундаментальних потреб людини, осмислення цього розпочинається ще в дошкільному віці. Суспільство не може розвиватися в умовах ціннісного вакууму або обмеженого набору цінностей. Від освіти як найбільш потужної і масової виховної інституції значною мірою залежить формування культурологічних цінностей через виховання у дітей позитивних моральних переконань, а від цього залежить створення атмосфери оптимізму, добра, взаємної підтримки, консолідації суспільства.

Ключові слова: діти дошкільного віку, соціально-моральне виховання, навички, звички, культура поведінки, спілкування, моральні цінності.

In today's conditions, one of the leading tasks of preschool education is to form the foundations of the moral culture of the preschooler's personality. The problem of moral education has always been relevant. A kindergarten should take an active part in the social and moral development of a child. The problems of fostering humanity, love for people and everything around have always been central to educational work with preschoolers.

Modern educators note that «socialisation is a process of personality formation based on education, upbringing, learning of ideals, values, norms and social roles. As a result, a person becomes a member of a society with specific socio-political, socio-economic and cultural parameters». The article provides a theoretical analysis of the need to form moral standards of behaviour in preschool children as the basis of human culture. The essence of such concepts as social and moral education, culture of behaviour, skills, habits, culture of communication is revealed. The main attention is focused on the theoretical and methodological foundations of the development of moral qualities in preschoolers. The mechanism of social and moral formation of personality, stages and tasks of social and moral education, the need to take into account the age characteristics of preschool children in the process of forming the need to be moral people, cultivating intrapersonal morality are highlighted. Attention is focused on the need to highlight the problems of morality in educational and social activities for the full development of the individual.

The search for the meaning of life is one of the fundamental human needs, and the comprehension of this begins in preschool age. Society cannot develop in a value vacuum or a limited set of values. The formation of cultural values through the education of children's positive moral beliefs largely depends on education as the most powerful and mass educational institution, and this determines the creation of an atmosphere of optimism, kindness, mutual support, and consolidation of society.

Key words: preschool children, social and moral education, skills, habits, culture of behaviour, communication, moral values.

УДК 373.2.013.2:373.2.015.31:17.022.1:
316.42(045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/66.49>

Черепаня Н.І.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри дошкільної
та спеціальної освіти
Мукачівського державного університету

Русин Н.М.,
ст. викладач кафедри дошкільної
та спеціальної освіти
Мукачівського державного університету

Постановка проблеми. В останні десятиріччя суспільство в Україні змінилося, змінились і суспільні відносини: підкорення їх потребам ринку, втрата виховних ідеалів, відчуження людей одне від одного – усе це змушує звернути особливу увагу на моральний розвиток малюків як майбутніх членів нашого суспільства та громадян України. Науковці, педагоги довели, що в дошкільному віці формуються базові якості особистості: доброта, чуйність, турботливість, чесність, щирість, вірність, любов, повага до людей, працьовитість,

які забезпечують моральний розвиток дитини як особистості.

Проблема морального виховання завжди була актуальною. Дитячий садок має брати активну участь у соціальному та моральному розвитку дитини. Проблеми виховання гуманності, любові до людей і всього навколишнього завжди були провідними в освітній роботі з дошкільниками. Життя людини має починатися з бережливого ставлення до матінки-природи, з любові до всього живого, а насамперед – до людей. Ми повинні не

стільки дбати про матеріальний достаток і гроші, скільки про світлу душу, чисту совість, добре серце, щире слово

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В умовах сьогодення одним із провідних завдань дошкільної освіти є – формування основ моральної культури особистості дошкільника. Це визначається положеннями Законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», «Концепції національнопатріотичного виховання дітей і молоді», Базового компонента дошкільної освіти в Україні. Провідним завданням дошкільної освіти є всебічний розвиток людини як особистості, як найвищої цінності суспільства; виховання високих моральних якостей майбутніх громадян, збагачення їхнього культурного потенціалу, що ґрунтується на культурно-історичних та моральних цінностях українського народу, його традиціях і духовності; оволодіння цінностями світової культури, загальнолюдськими надбаннями [2].

Суспільна функція закладу дошкільної освіти полягає у забезпеченні умов для розвитку у дітей позитивного ставлення до себе, інших людей, навколишнього світу, комунікативної та соціальної компетентності. Вітчизняною педагогікою моральне виховання дітей розглядається як процес залучення до моральних цінностей людства та конкретного суспільства. Результатом морального виховання є поява та затвердження в особистості дитини певного набору моральних якостей, і чим вони міцніші, тим менше спостерігається відхилень від прийнятих у суспільстві моральних основ.

Проблеми моральності не втрачали значимості у всі часи існування людства, проте містили різні акценти у соціальних проявах.

Питання мети, завдань, змісту формування моральних почуттів, уявлень, моральної поведінки людини були і у сфері досліджень видатної вченої-педагога, знаної представниці української культури Софії Русової. В основі виховання, як вважала Софія Русова, лежить інстинкт дитини до соціального об'єднання. Дитина почуває себе в соціальному осередкові, як у повітрі, і як тіло росте, вдихаючи повітря, так і духовні сили дитини ростуть, вбираючи в себе елементи соціального оточення [2].

У вітчизняній та зарубіжній людинознавчих науках за останні десятиліття утвердилася система поглядів на соціалізацію, зокрема:

- нерозривний зв'язок соціального становлення дітей з освітою та вихованням (педагогіка);
- зв'язок соціалізації з адаптивними процесами (психологія);
- соціальні контакти як одні зі змістових сторін соціалізації (соціологія);
- значення самосвідомості, соціальної орієнтації, розвитку мови для успішної соціалізації (соціальна психологія).

У контексті цих ідей соціалізація розглядається як процес входження особистості в соціальне суспільство через прийняття соціального досвіду людства. Індивід як «об'єкт» соціалізації є водночас «суб'єктом» соціальної активності, творцем нових суспільних форм, тому соціалізація відбувається тим ефективніше, чим активніше індивід бере участь у творчому перетворювальній суспільній діяльності [3].

Ч.Х. Куні, Дж.Г. Мід у моделі «міжособистісного спілкування» виділяють три стадії соціалізації. На першій – імітації – діти копіюють поведінку дорослих; на другій – рольові ігри – виконують дорослі ролі, вчать надавати своїм думкам та діям того значення, що й дорослі; на третій – колективні ігри – навчаються дивитися на себе очима інших. Основними аспектами процесу соціалізації є процес навчання мисленню, пізнаванню моральних та емоційних структур особистості (Ж. Піаже, Л. Колберг, А. Маслоу, К. Роджерс та ін.).

Сучасні педагоги зазначають, що «соціалізація – це процес становлення особистості на основі навчання, виховання, засвоєння ідеалів, цінностей, норм та соціальних ролей. Внаслідок цього людина стає членом суспільства з конкретними соціально-політичними, соціально-економічними та культурними параметрами» [4].

За переконанням І. Беґа, метою освіти має бути моральне самоусвідомлення підростаючого покоління та розвиток у нього духовних цінностей. «Про духовну цінність можна говорити лише тоді, – вважає вчений, – коли ставимо питання, заради чого здійснюється діяльність людини, чи в чому сенс досягнення тих або інших цілей, прагнень, сенс загальних моральних категорій... Лише особистісно-орієнтована освіта може досягти цієї мети. Вона має будуватися на таких засадах: 1) свобода, відповідальність, справедливість, творчість, співпраця; 2) дитяча самодіяльність, її активний характер; 3) вільна творча продуктивна праця як основа виховання; 4) розвиток творчої індивідуальності» [1].

Суспільна потреба в усебічно розвиненій особистості визначає цілі, завдання, організаційно-змістову структуру всіх ланок сучасної освіти. Тому фахівці, причетні до процесу виховання, усвідомлюють, що стати духовно зрілою особистістю – означає посісти людську, морально-духовну позицію; відповідати за цю позицію й утверджувати її своїми вчинками, справами, усім своїм життям [1].

Моральні якості особистості не є вродженими, їх розвиток визначається умовами життя та виховання. Процес становлення особистості не може бути обмежений віковими рамками і продовжується протягом життя людини. Проте відомо, що дошкільний вік відрізняється підвищеною сприйнятливостю до соціальних впливів і, просуваючись на життєвому

шляху методом спроб і помилок, дитина опановує елементарними нормами життя суспільстві. Моральне виховання у дошкільному віці має свої особливості, що проявляється у тісному взаємозв'язку здійснення морального виховання в закладі дошкільної освіти та сім'ї; значної ролі в моральному вихованні, поряд з наочними та словесними методами має спільна діяльність дорослого та дитини; досягнення єдності слова та реальної поведінки дошкільника.

Мета статті: проаналізувати актуальність проблем соціально-морального виховання дітей дошкільного як основи формування культурологічних взаємин особистості

Виклад основного матеріалу. Соціально-моральне виховання – це цілеспрямований та систематичний вплив на свідомість, почуття та поведінку дітей з метою формування у них моральних якостей особистості та забезпечення високого рівня морального розвитку.

Механізм соціально-морального становлення особистості дошкільника включає:

- знання та уявлення про сутність моральних якостей, їх необхідності та переваги;
- мотиви для придбання відповідних моральних якостей;
- почуття та ставлення до моральних якостей;
- вчинки та поведінка, які несуть функцію зворотного зв'язку з метою підтвердження міцності сформованих якостей;
- моральні якості особистості дитини.

При цьому кожен компонент механізму важливий і не може бути ні виключений, ні замінений іншим. Дія механізму носить гнучкий характер: послідовність компонентів може змінюватися залежно від віку об'єкта виховання. У дошкільному віці послідовність механізму морального становлення особистості змінюється: починаючи з формування емоційної бази та практики поведінки і поступово переходячи до повідомлення та засвоєння нових знань.

Методологічною основою соціально-морального виховання є вчення про мораль у філософії та етиці як особливу форму суспільної свідомості в сукупності моральних почуттів, принципів, норм і правил поведінки до себе, людей, праці та суспільства. У моралі відображено досвід людського суспільства в ході його історичного розвитку як регулятора соціальних відносин між людьми.

Соціально-моральне виховання дітей починається з перших років життя і ґрунтується на формуванні позитивних якостей особистості. Дитині у дошкільному віці слід прищеплювати моральні якості через спілкування, трудову діяльність, творчість та гру. У процесі спілкування дитина виявляє власний характер, формує соціально-моральні якості, позиціонує себе як громадянина і визначає свою позицію у суспільстві. Важливу роль у процесі

виховання грає трудова діяльність, у процесі якої дитина розвивається, досягає поставлених цілей і здійснює власні навички та вміння. Соціально-моральне виховання дітей має реалізовуватись у тісній взаємодії батьків та педагогів закладу дошкільної освіти, а також здійснюватися в рамках взаємодії дітей у колективі однолітків.

За період дошкільного дитинства у дітей формуються знання про себе як суб'єкт де присутні

- знання про себе як суб'єкта діяльності, відносин та інтересів;
- знання про моральні норми суспільства, що зберігаються в народних традиціях, регулюють відносини між людьми на основі справедливості та гуманізму;
- уявлення про соціальне оточення, про суспільні події, доступні їх розумінню, що зароджують у дітей почуття гордості та патріотизму;
- знання про природу, рослинний і тваринний світ, які стають основою для виховання любові до Батьківщини, спонукають до турботи про тварин і рослини рідного краю, викликають почуття захоплення та емоційно позитивного стану;
- знання про працю людей, які створили матеріальні та духовні цінності суспільства: будинок, де живе дитина; школу, в якій вона навчатиметься; ліс, парк, річка, сад, які зберігаються завдяки праці людей.

Етапи соціально-морального виховання дітей дошкільного віку ґрунтуються на теоретичних положеннях М. Лукашевич, В. Болгаріної, Л. Гумєнюк, М. Шимановського, Н. Гавриш, А. Богуш та інших вітчизняних дослідників:

I етап – формування соціальних емоцій та моральних почуттів;

II етап – накопичення знань і формування моральних уявлень;

III етап – перехід знань у переконання та формування на цій основі світогляду та ціннісних орієнтацій;

IV етап – перехід переконань у конкретну поведінку, яку можна назвати моральною. Зміст морального виховання дітей дошкільного віку можна подати такими смисловими блоками:

- виховання гуманності як якості особистості, що виражається у співчутті, співпереживанні, чуйності та доброті;
- виховання працьовитості, вміння та бажання працювати;
- виховання колективізму; позитивних, доброзичливих взаємовідносин між дітьми; поява та розвиток дружби як морального феномена;
- виховання культури поведінки та культури спілкування між дітьми;
- виховання основ громадянськості та патріотизму як вищих моральних почуттів.

Особливості соціально-морального виховання дітей дошкільного віку виявляються в тому, що

у дітей складаються перші моральні судження та оцінки; з'являється початкове розуміння соціального сенсу моральної норми; зростає дієвість моральних уявлень; виникає свідома моральність, коли поведінка дитини починає опосередковуватися моральною нормою; моральні уявлення дошкільника впливають на його повсякденне життя.

Таким чином, виховання соціально-моральних навичок та звичок – найважливіша ланка формування моральної поведінки та становлення особистості дитини-дошкільника. Набуті моральні звички дітей відображаються в їх культурі поведінки, зовнішньому вигляді, мовленні, відношенні до речей, характері спілкування з оточуючими людьми.

Поняття «комплексний вплив на особистість дитини» у вітчизняній дошкільній педагогіці передбачає формування у дитини в тісній єдності моральної свідомості, почуттів та поведінки.

Відповідно до цього всі завдання соціально-морального виховання дітей дошкільного віку поділяються на три групи.

У першу групу входять завдання формування моральної свідомості: системи моральних уявлень, понять, суджень, поглядів та норм. Кожен із компонентів має свої особливості формування. Разом з тим це єдиний механізм, при формуванні одного компонента обов'язково передбачається його вплив на інші компоненти. Шлях формування у дітей дошкільного віку моральної свідомості починається на рівні уявлень (про добро і зло, явища суспільного життя), і тільки у шкільному віці у дітей формуються моральні поняття, а пізніше етичні переконання.

Друга група завдань соціально-морального виховання пов'язана з формуванням основ моральної поведінки у дошкільнят: з раннього дитинства необхідно накопичувати досвід моральної поведінки у вигляді виховання правильних звичок (культури поведінки, поваги до людської гідності, правдивості, скромності, дисциплінованості та ін.).

Звичка – це корисна для суспільства та оточуючих людей стійка форма поведінки, пов'язана з життєвою потребою людини. У формуванні правильної поведінки провідну роль відіграє дорослий. Так, позитивний вчинок викликає схвалення дорослого, а, отже, задоволення і позитивний моральний досвід дитини, що формує у неї правильну звичку. І навпаки, негативний вчинок викликає несхвалення дорослого, і, отже, незадоволення та негативний досвід у дитини, а відповідно формує у неї шкідливу звичку. У формуванні у дошкільника правильної звички має значення приклад дорослого (ввічливо попросити, сказати «дякую», привітатися). Звичка формує риси характеру дитини: наполегливість, справедливість, відповідальність.

Третя група завдань соціально-морального виховання зв'язку з вихованням моральних почуттів у дітей: доброти, чесності, скромності, працьовитості, дружелюбності, сміливості, відповідальності та ін. У формуванні моральних почуттів велике значення має спонукання дитини до об'єктивної оцінки власної поведінки («як би ти вчинила, якби...»). Дослідженнями учених доведено роль художньої літератури та ігрової діяльності у вихованні моральних почуттів дошкільнят.

У сучасному суспільстві особливо гостро стоїть питання про правильне виховання підростаючого покоління. Прищеплювати основи культури поведінки необхідно з самого раннього віку, коли дитина починає ставати соціальною істотою. При цьому дитині необхідно прищеплювати вміння бути акуратною, поважати навколишніх людей незалежно від їхнього соціального статусу. Саме від цього вміння і залежатиме те, як малюк далі піде по життю і що воно йому піднесе у відповідь за його поведінку.

Поняття «культура поведінки дошкільника» можна визначити як сукупність корисних для суспільства стійких форм повсякденної поведінки в побуті, у спілкуванні, у різних видах діяльності. Культура поведінки не зводиться до формального дотримання етикету. Вона тісно пов'язана з моральними почуттями та уявленнями і, у свою чергу, підкріплює їх. Культура поведінки у своїй основі має глибоке соціальне моральне почуття – повага до людини, до законів людського суспільства. Поняття культури поведінки дуже широке. Воно включає зовнішню і внутрішню культуру. Зовнішня (манери, зовнішній вигляд) та внутрішня (повага до оточуючих, чуйність, правдивість, скромність та ін.) культури повинні перебувати у тісному єдності.

У змісті культури поведінки дітей дошкільного віку можна умовно виділити такі компоненти: культура діяльності; культура спілкування; культурно-гігієнічні навички та звички.

Культура діяльності проявляється у поведінці дитини на заняттях, в іграх, під час виконання трудових доручень. Формувати у дитини культуру діяльності – значить виховувати у неї вміння тримати в порядку місце, де вона працює, займається, грає; звичку доводити до кінця розпочату справу, дбайливо ставитися до іграшок, речей, книжок.

Діти середнього і особливо старшого дошкільного віку повинні навчитися підготувати все необхідне для занять, праці, підбирати іграшки та ігровий матеріал відповідно до ігрового задуму.

Важливим показником культури діяльності є природний потяг дитини до цікавих, змістовних занять, уміння дорожити часом, регулювати свою діяльність та відпочинок. Для визначення досягнутого у вихованні культури діяльності можна використовувати такі показники, як уміння та бажання

дитини вчитися, грати, працювати; інтерес до виконуваної діяльності; розуміння її мети та суспільного змісту; активність, самостійність; прояв вольових зусиль у досягненні необхідного результату; взаємодопомога в колективній діяльності.

Культура спілкування передбачає виконання дитиною норм та правил спілкування з дорослими та однолітками, заснованих на повазі та доброзичливості, з використанням відповідного словникового запасу та форм звернення, а також ввічлива поведінка в громадських місцях та побуті. Культура спілкування передбачає вміння як діяти необхідним чином, а й утримуватися від недоречних у цій обстановці дій, слів і жестикуляцій. Дитину слід вчити помічати і стан інших людей. Вже з перших років життя дитина повинна розуміти, коли можна побігати, а коли потрібно гальмувати бажання, тому що в певний момент, у конкретній обстановці така поведінка стає неприпустимою, тобто чинити, керуючись почуттям поваги до оточуючих людей. Саме повага до оточуючих у поєднанні з простою, природністю в манері говорити і виявляти свої почуття характеризує таку важливу якість дитини, як товариськість.

Культура спілкування обов'язково передбачає культуру мовлення. Одним із аспектів даного питання є виховання культури мовного спілкування. Культура мовлення передбачає наявність у дошкільника достатнього запасу слів, уміння говорити лаконічно, зберігаючи спокійний тон. Вже в молодшому та особливо середньому дошкільному віці, коли дитина освоює граматичний лад мови, вчиться правильно будувати прості фрази, її навчають називати дорослих на ім'я та по батькові на «Ви», коригують вимову, вчать дітей говорити у нормальному темпі без швидкого говоріння чи розтягування слів. Крім того, важливо навчити дитину уважно слухати співрозмовника, спокійно поводитися під час розмови, дивитися в обличчя співрозмовнику.

Під час організованих педагогом навчальних занять поведінка, питання та відповіді дітей значною мірою регламентовані завданнями, змістом матеріалу та формами організації дітей. Але не менш важливо виховувати культуру спілкування у повсякденному житті, у різних видах їх самостійної діяльності. З іншого боку, оволодіння культурою мовлення сприяє активному спілкуванню дітей у спільних іграх, значною мірою запобігає виникненню конфліктів.

Культурно-гігієнічні навички та звички – важлива складова частина культури поведінки. Необхідність охайності, тримання в чистоті обличчя, рук, тіла, зачіски, одягу, взуття продиктовано не лише вимогами гігієни, а й нормами людських відносин. Діти повинні розуміти, що у дотриманні цих правил проявляється повага до оточуючих. Педагоги та батьки повинні постійно пам'ятати, що сформовані

в дитинстві навички, у тому числі культурно-гігієнічні, приносять людині величезну користь на протязі всього її подальшого життя. Так, культуру їжі часто відносять до гігієнічних навичок. Але її значення не лише у виконанні фізіологічних потреб. Вона має і етичний аспект – адже поведінка за столом ґрунтується на повазі до сидячих поряд, а також до тих, хто приготував їжу. З дошкільного віку діти повинні засвоїти певні правила: їсти треба із закритим ротом, не поспішаючи, ретельно пережовуючи їжу; дбайливо ставитися до хліба та інших продуктів; правильно користуватися столовими приладами; їсти слід охайно та з апетитом.

Формування культури поведінки відбувається поетапно. У ранньому віці починається перший підготовчий етап виховання культури поведінки. Потім, у молодшому та середньому дошкільному віці, на другому етапі, створюються умови для того, щоб дитина отримувала задоволення від своєї гарної поведінки. І вже на третьому етапі, продовжуючи створювати умови для практики культурної поведінки дітей старшого дошкільного віку, вихователь більше уваги приділяє усвідомлення дітьми важливості правил етикету.

Важливе значення має виховання культури поведінки у сім'ї. З батьками дітей проводяться загальні та групові батьківські збори, консультації, відвідування педагогом сімей своїх вихованців, дні відкритих дверей, оформляється стенд для батьків, розділи якого у наочній формі розкривають загальні питання виховання культури поведінки. Як пріоритетні умови виховання культури поведінки дітей дошкільного віку можуть виступати:

- авторитет і культура педагогів і батьків, характер спілкування з дітьми та стиль взаємин від яких залежить формування культури поведінки дітей: вони наслідують поведінку авторитетного дорослого, переносять її у взаємини з однолітками;

- регулярне здійснення режиму дня, що дозволяє підтримувати у дітей дошкільного віку врівноважений стан, сприяти своєчасному переключенню з одного виду діяльності на інший, чергування часу активної діяльності та відпочинку з метою запобігання зривам у поведінці;

- правильна організація навколишнього оточення, в якій знаходяться діти, що пов'язано з підбором іграшок, різноманітних матеріалів, посібників та обладнання відповідно до віку дітей, їх інтересами та змістом знань, умінь і навичок з метою створення умов для розгортання різноманітної діяльності, що захоплює малюків;

- позитивна емоційна атмосфера в закладі дошкільної освіти та сім'ї, заснована на атмосфері доброзичливості, різноманітної та активної змістовної діяльності дітей із єдиною метою виховання – прагнення зайнятості і творчості.

Методика виховання основ культури поведінки у різних вікових групах має свої специфічні

особливості. Одним із завдань виховання дітей раннього віку є формування передумов моральної поведінки та культурно-гігієнічних навичок. Дитина даного віку особливо потребує постійних контактів з дорослими, що є основою виховання у неї культури поведінки: формування вміння грати та займатися, приймати їжу, спати під час тихої години, одягатися і вмиватися, спілкуватися в колективі однолітків; виявляти інтерес до трудової діяльності дорослих, самостійне виконання нескладних трудових дій щодо самообслуговування, дбайливого ставлення до іграшок та речей. Важливим завданням у роботі з дітьми раннього віку є виховання культурно-гігієнічних навичок (охайності, акуратності в побуті, навичок культури прийому їжі). І тут необхідно враховувати вікову особливість дітей третього року життя – прагнення самостійності. Багаторазові повторення таких дій, як самостійне одягання, зачісування та ін. доставляють дітям радість і допомагають закріпити нові вміння маленької дитини. Часто малюки перетворюють ці дії в гру. При цьому дорослому на початковому етапі формування даних умінь квапити дітей в жодному разі не можна, треба дати їм можливість спокійно виконувати освоєвані дії. З метою збереження позитивно-емоційного настрою у малюків найефективнішими є непрямі прийоми запобіжного заохочення дітей. Для засвоєння дітьми складніших правил культурної поведінки доцільно використовувати колективні ігри-заняття, ігри-вправи, ігри-інсценування, за допомогою яких педагог може у захоплюючій формі не тільки розкрити зміст вимог у необхідній послідовності, а й пов'язати ці вимоги з конкретними вчинками малюків, закріпити позитивне ставлення до їх виконання у повсякденному житті. Подібні ігри проводяться в першій і в другій половині дня, їх тривалість визначається конкретними завданнями та змістом. Місцем проведення ігор-занять можуть бути групова, умивальна, роздягальня кімнати. Їх доцільно проводити із невеликими підгрупами дітей. Будь-яку дію або предмет вихователь показує кожному малюку індивідуально. Ігрові прийоми надзвичайно ефективні в вихованні маленьких дітей. У групі обов'язково повинні бути лялька з набором одягу, ведмедик та інші іграшки.

У молодшому дошкільному віці у дітей продовжують формувати самостійність, вміння долати невеликі труднощі, виконувати режимні процеси, дбайливо ставитися до іграшок та праці старших. Особливу увагу педагогу слід приділити формуванню таких якостей, як чуйність, уважність, тактовність. Безпосереднє спілкування з педагогом сприяє зміцненню прихильності та довіри до нього дитини – найважливішої умови морального виховання. Спочатку можна запланувати інсценування нескладних сюжетів із використанням іграшок. При цьому кожна наступна вправа

повинна спиратися на набутий раніше досвід дітей. З метою досягнення єдності між уявленнями про те, як треба поводитися і конкретною поведінкою дитини, слід широко використовувати вправи ігрового характеру. Наприклад, це можуть бути ігри-вправи на закріплення правил етикету у спілкуванні з оточуючими дорослими та дітьми з використанням лялькового театру, іграшок, гумористичних картинок, слайдів та ін. Поступово ігрові вправи та завдання можуть ускладнюватися та виконуватися в комплексі.

У середньому дошкільному віці інтереси дітей стають різнобічними, збільшується обсяг їх знань, розширюються можливості ознайомлення дітей з явищами суспільного життя. Предметом дитячої уваги стає праця дорослих, їх взаємовідносини у процесі праці, яскраві, помітні події у найближчому оточенні дітей у дитячому садку та вдома. Вихованців слід навчити бачити, розуміти та оцінювати працю дорослих, їх позитивні дії та відносини. Два-три заняття моральної спрямованості можна спеціально присвятити протягом року проблемі поваги до навколишніх людей і, перш за все, до батьків, педагогів, обслуговуючого персоналу.

У старшому дошкільному віці зміст освітнього процесу складає виховання поваги до рідних та близьких, вихователів; усвідомлене прагнення порадувати старших добрими вчинками, бажання бути корисними оточуючим людям. В даному віці важливо формувати у дітей дружні взаємини, звичку грати і займатися спільно, підкорятися загальним вимогам, наслідувати у своїх вчинках приклад гідних людей. Особливу увагу слід приділити культурі спілкування: вмінню шанобливо, доброзичливо і природно вести розмову, оволодіння культурою мовлення та мовним етикетом; основними формами вітання, прощання, звертання до людини та ін.

Ефективним методом формування основ культури поведінки у цьому віці є етичні бесіди, зміст яких становлять справжні життєві ситуації, поведінка оточуючих людей та самих вихованців. Їхнє педагогічне значення безцінне – у дітей формуються моральні мотиви поведінки, якими дитина керується у своїх вчинках. Важливо, щоб ці бесіди містили не тільки правила етикету, але й цікаві практичні вправи в культурному спілкуванні з метою впливу на внутрішній світ дитини. Не можна забувати і про приклад дорослих, бо форми поведінки дитина засвоює, наслідуючи оточуючим людям. Результатом вияву вихованості у дітей до моменту вступу до школи є ввічливість, чуйність, дисциплінованість, почуття такту, делікатність, скромність, працьовитість. Вихованість не утворюється сама по собі, це результат довгого та завзятого шліфування особистості дитини. Справжня вихованість дошкільника полягає в його духовності, гармонії моральних якостей, здібності до

конкретних добрих вчинків по відношенню до оточуючих людей.

Ще одним важливим напрямом соціально-морального виховання дітей у сучасних умовах є гендерне виховання. Гуманізація дошкільної освіти передбачає формування самобутньої творчої, активної особистості, коли в центрі уваги педагогів стоїть конкретна дитина, що має таку особистісну характеристику, як статеворольові відмінності.

Під гендерним вихованням розуміється цілеспрямований педагогічний вплив на дитину з метою формування особистості хлопчика та дівчинки, а також вироблення адекватної (правильної) чоловічої (хлопчикової) та жіночої (дівочої) поведінки. Гендерне виховання включає психолого-педагогічну, медико-біологічну та соціально-гігієнічну роботу з дітьми, в основі якої лежить гендерний фактор, тобто. усвідомлення та реалізація його учасниками специфічного «почуття» статі.

Гендерний фактор у дошкільній освіті передбачає розкриття статевої ролі потенціалу кожної дитини; ознайомлення дітей з основними нормами, традиціями та очікуваннями щодо поведінки представників відповідної статі, закладених у конкретній культурі; регулювання повсякденної статевої поведінки дітей відповідно до конкретних вимог та громадських установок; гендерне просвітництво батьків.

Вперше ідеї різного підходу у вихованні та навчанні хлопчиків і дівчаток знайшли своє втілення в класичних працях мислителів та педагогів Я.А. Коменського, І.Г. Песталоцці, Ж.Ж. Руссо.

Як основні напрямки гендерного виховання дітей дошкільного віку слід виділити:

- статевої ролі виховання дітей, що включає усвідомлення себе як представника певної статі, засвоєння чоловічої та жіночої соціальних ролей, формування якостей мужності та жіночності;

- сексуальне виховання, пов'язане з формуванням образу тіла, уявленням про відмінності статей, про народження людини в контексті моральних вимог;

- підготовка дитини дошкільного віку до ролі майбутнього сім'янина.

Батьківська сім'я, як і раніше, залишається найважливішим інститутом соціалізації дітей дошкільного віку, їй належить провідна роль в особистісному розвитку дитини. В умовах традиційного сімейного виховання універсальними ключовими фігурами виховання дітей з урахуванням їх гендерних особливостей виступають батьки.

Потенціал сім'ї у формуванні особистості дівчаток та хлопчиків безмежний. Саме батьки мають безпосередню можливість розвивати та зміцнювати особисті якості кожної дитини, виходячи із її індивідуальних особливостей.

З метою забезпечення повноцінного розвитку дитини в сім'ї, враховуючи її гендерні особливості, батьки повинні бути компетентними в даному питанні. При цьому компетентність батьків передбачає систематичне оволодіння культурологічними аспектами гендерного виховання, які включають широке коло питань соціального, психолого-педагогічного та історичного плану Проблема гендерного виховання дітей продовжує залишатися актуальною в останні десятиліття, а накопичений історико-педагогічний досвід є безцінним.

Своєчасність і успішність статевої ролі соціалізації забезпечує цілеспрямована організація статевої ролі виховання, важливими психолого-педагогічними умовами якого є:

- врахування психофізіологічних особливостей дітей різної статі процесі статевої ролі виховання;

- наявність програмно-методичного забезпечення;

- взаємодія з сім'єю у вирішенні завдань статевої ролі виховання дітей.

Висновки. Пошук сенсу життя є однією з фундаментальних потреб людини, осмислення цього розпочинається ще в дошкільному віці. Суспільство не може розвиватися в умовах ціннісного вакууму або обмеженого набору цінностей. Від освіти як найбільш потужної і масової виховної інституції значною мірою залежить формування культурологічних цінностей через виховання у дітей позитивних моральних переконань, а від цього залежить створення атмосфери оптимізму, добра, взаємної підтримки, консолідації суспільства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бех І. Виховання особистості: у 3 кн. Київ, Либідь, 2003. Кн. 3. 272 с.
2. Кириленко Т.С. Психологія: емоційна сфера особистості: навч. посіб. Київ, Либідь, 2007. 236 с.
3. Лукашевич М.П. Соціалізація. Виховні механізми та технології: Київ, МАУП, 1998. 110 с.
4. В. Болгарина, Л. Гуменюк, М. Шимановський. Педагогічна соціологія : навч. посібник. Тернопіль, 1998. 146 с.
5. Русова Софія. Теорія і практика дошкільного виховання / За ред. Є.І. Коваленко. Київ, Либідь, 1997. С. 171–258.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>